

De studie van Rommes is een bouwsteen in het onderzoek naar de formatieperiode van het huidige agro-industrieel complex. Het proces dat plaatsvond sinds ruwweg het midden van de negentiende eeuw, waarbij boeren steeds meer afhankelijk werden van een kleine groep leveranciers en afnemers, is nog onvoldoende bestudeerd. De landbouwcoöperaties speelden in dat proces een cruciale rol. Zeker in België is op dat terrein nog heel wat werk te verrichten. In Nederland heeft men nu wel de gedegen studie van Rommes.

Wouter Ronsijn
Universiteit Gent

Edward G. Gray en Jane Kamensky (red.), *The Oxford Handbook of the American Revolution* (Oxford: Oxford University Press, 2013) 673 p. ISBN 978-0-19-974670-5; Stephen A. Smith (red.), *The Oxford Handbook of the History of Communism* (Oxford: Oxford University Press, 2014) 658 p. ISBN 978-0-19-974670-5

De loop van de geschiedenis: wordt deze bepaald door keerpunten of meer door langdurige processen? Welke rol spelen individuen? Moeten de oorzaken van veranderingen vooral worden gezocht in langzaam wijzigende sociaal-economische, politieke, militaire of culturele omstandigheden? Wat betreft keerpunten zijn er een aantal momenten waar men niet omheen kan: te denken valt bijvoorbeeld aan 480 v. Chr., 1453, 1492, 1815, 1914, 1941 en 1989. Historici zijn soms geneigd ook aan revoluties duidelijke keerpunten dan wel sleutelmomenten toe te kennen.

Ook bij de Amerikaanse Revolutie is dat het geval, zeker bij een meer traditionele benadering van het conflict tussen de Britse kroon en de dertien opstandige Noord-Amerikaanse kolonies. Gewezen wordt dan vaak op het einde van de Zevenjarige Oorlog (1763), de slagen bij Lexington en Concord (1775), de formele Onafhankelijkheidsverklaring (1776), de Vrede van Parijs (1783) en de ratificatie van een federale constitutie (1789).

Meer recent hebben historici echter de neiging, zo betogen de samenstellers van het vuistdikke *The Oxford Handbook of the American Revolution*, weg te gaan van dit soort keerpunten en meer te kijken naar processen op de langere termijn. Dan duurt de Amerikaanse Revolutie een halve eeuw of langer, en blijken allerlei veranderingen die vroeger werden toegeschreven aan 'a much narrower Revolutionary time line' (blz. 6) al eerder in gang te zijn gezet of pas veel later te worden voltooid. In de context van de Amerikaanse geschiedenis kan wat betreft de laatste observatie bijvoorbeeld gewezen worden op de rechten van minderheden. De legendarische tekst van de Onafhankelijkheidsverklaring, 'That all men are created

equal', gold lange tijd niet voor vrouwen, laat staan indianen en zwarten. Dat is wel het geboortedefect of 'de klompvoet' van de Verenigde Staten genoemd.

De redacteurs van *The Oxford Handbook of the American Revolution* hebben een breed scala aan aspecten van de Amerikaanse Revolutie geselecteerd, variërend van het internationale perspectief en dat van de oorspronkelijke bewoners van de Nieuwe Wereld, tot ideeën over seksualiteit, drukpers, architectuur en vanzelfsprekend oorlogvoering. De verschillende auteurs hebben een goed oog voor het feit, dat voor Groot-Britannië de strijd tegen de opstandige kolonisten bepaald niet prioriteit nummer één was, en dat Londen steeds af moest wegen waar in haar steeds groter wordende *Empire* de belangen het grootst waren.

Tijdens de Zevenjarige Oorlog (1756-1763) – wel eens omschreven als de 'eerste wereldoorlog' – hadden de Britten nog veel bondgenoten gehad, maar in de jaren 1760 en 1770 raakten ze steeds meer geïsoleerd, en moesten ze de Amerikaanse opstand daarom in hun eentje zien te onderdrukken. P.J. Marshall wijst er in zijn bijdrage op, dat 'after 1778 en 1779 the British were forced to divert their resources to a wider war, and the intervention of the French fleet and expeditionary force at Yorktown in 1781 was to be decisive' (blz. 17). Voor de Engelsen was het steeds een soort kosten-batenanalyse, zo lijkt het.

De uitkomst van de Amerikaanse Revolutie was evenmin een uitgemaakte zaak. Het in de achttiende en vroege negentiende eeuw door historici geschapen beeld van de onafhankelijkheidsstrijd als een natuurlijk en onvermijdelijk gevolg van het unieke gevoel onder de kolonisten van een goddelijke plicht, is grondig bijgesteld. Zo stelt Benjamin H. Irvin dat de Amerikaanse onafhankelijkheid 'an eventuality' was: 'It loomed as one possible consequence of structural defects inherent in the British Empire' (blz. 141).

Dat de dertien Amerikaanse koloniën uiteindelijk onafhankelijk werden, valt dus zowel te verklaren uit binnenlandse factoren ('no taxation without representation'), maar zeker ook door internationale gebeurtenissen en de trans-Atlantische context. Alleen al het feit, dat het überhaupt kleine Britse leger – niet alleen in Noord-Amerika maar als geheel – een groot deel van zijn bevoorrading van over de oceaan moest halen en dat die bevoorrading steeds meer onder druk kwam te staan, onder andere door de Republiek, droeg veel bij aan het uiteindelijke militaire succes van de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog. De Britten moesten noodgedwongen voorzichtig opereren: 'The knowledge that every British soldier killed or seriously injured in America could not be easily replaced encouraged successive British commanders to be mindful of the need to minimize casualties' (blz. 186-187). Toen Frankrijk en Spanje zich in het conflict mengden, werden de rebellerende koloniën voor Londen als snel van secundair militair belang. Het is veelzeggend dat het overgrote deel van het Britse leger zich in India en Azië bevond.

Dat doet verder weinig af aan de prestaties van het Amerikaanse Continentale leger, het staande leger van de Amerikaanse opstandelingen, dat feitelijk bestond naast een hele reeks militias, en bestond van 1775 tot het einde van de oorlog in 1783. In die acht jaar dienden ongeveer 200.000 mannen in dit leger, van allerlei rangen en standen. Dat gaf ook kansen voor opwaartse sociale mobiliteit, zij het minder sterk dan later in Napoleons *Grande Armée*. Gegeven het feit dat ongeveer 25.000 mannen omkwamen, overigens vooral als gevolg van ziekte, is dat sterftecijfer in alle door de Amerikanen gevoerde oorlogen alleen overtroffen door de Amerikaanse Burgeroorlog, zo rekent Caroline Cox voor. Zij die het overleefden, vergrootten hun horizon: 'Men from all over the United States saw new places, met new people, and felt part of something larger than themselves' (blz. 174).

De door de redacteuren bijeengebrachte artikelen geven een uitstekend en gevarieerd beeld van de Amerikaanse Revolutie. De verschillende auteurs schetsen een breed pallet en maken op erudiete wijze de balans op van de stand van het onderzoek. Opvallend is, dat er relatief weinig aandacht is voor de *Bill of Rights* en de *Declaration of Independence*. Hetzelfde geldt voor de inspiratie voor deze documenten, die voor een groot deel in de Nederlandse Republiek te vinden zijn, met name in de Akte van Verlatinghe. Dat is een gemis, maar wellicht is het lezerspubliek van *The Oxford Handbook of the American Revolution* daarvoor te Brits/Amerikaans geïntereerd. Wel wordt terecht gewezen op het, afgezien vanzelfsprekend van de daadwerkelijke oorlog, relatief geweldloze verloop van de Amerikaanse Revolutie, die geen radicale fase kende zoals een paar jaar later de Franse Revolutie.

Die radicale fase en grootschalig bloedvergieten vonden wel plaats in Frankrijk, en zeker ook tijdens en vooral na de Russische Revolutie van 1917. Voor laatstgenoemde is vanzelfsprekend veel aandacht in het door Stephen A. Smith geredigeerde *The Oxford Handbook of the History of Communism*. Dat geweld was in zekere zin inherent aan het communisme, evenals het ontstaan van een dictatuur. Dat patroon valt bijna in alle (voormalige) communistische staten te zien, van de Sovjet-Unie tot Pol Pots Cambodja. Paradoxaal genoeg, zo stelt Lars T. Lih, was een van de belangrijkste politieke feiten uit de late negentiende en vroege twintigste eeuw, 'that the most orthodox and militant advocates of revolutionary Marxism were staunch fighters of political freedom. One of the most important political facts about the rest of the twentieth century was that the most orthodox and militant advocates of revolutionary Marxism were devoted to regimes that crushed political freedom to an unprecedented degree' (blz. 68).

In tegenstelling tot wat Marx en Engels in hun in 1848 gepubliceerde *Communistisch Manifest* ('Er waart een spook door Europa – het spook van het communisme') voorspelden, vonden de meeste communistische revoluties niet plaats in hoog geïndustrialiseerde landen als Duitsland, maar veelal in overwegend agrarische staten. Dat gold zowel voor Rusland als voor China. In de Sovjet-Unie waren

de boeren – en dan vooral de koelakken – de grote interne vijand. Die klasse moest volgens Stalin worden geëlimineerd: boeren waren er om het stedelijke proletariaat te voeden en een overschot te produceren dat verhandeld kon worden met het buitenland. Daartoe gingen de bolsjewieken meerdere malen tot graanrekwisities over; zowel in de Sovjet-Unie als in China werden bewust hongersnoden gecreëerd, die letterlijk aan tientallen miljoenen mensen het leven kostten, zoals Frank Dikötter (*Mao's Great Famine*) en Timothy Snyder (*Bloodlands*) zo huiveringwekkend hebben beschreven.

In *The Oxford Handbook of the History of Communism* komen welhaast alle aspecten van het communisme aan bod. Vanzelfsprekend krijgen centrale figuren als Lenin, Trotski, Stalin, Mao en Castro veel aandacht, maar het boek bevat ook bijdragen over essentiële jaartallen (1968 en 1989 bijvoorbeeld), communisme in Afrika, Latijns-Amerika en de islamitische wereld, populaire cultuur, religie en sport. De verschillende bijdragen zijn over het algemeen prima geschreven en geven een helder inzicht in de bestaande literatuur. Sommige artikelen zijn wel heel zijdelings aan het hoofdthema gelieerd of verliezen zich in detail, maar over het algemeen is dit een ijzersterke toevoeging aan de al omvangrijke bestaande literatuur over het communisme.

Dat systeem kwam feitelijk nergens tot stand zoals Marx voorspeld had, dat wil zeggen: als een direct gevolg van de tekortkomingen van het kapitalisme en de tegenstellingen tussen de bezitters en de bezitslozen, het proletariaat. Natuurlijk speelden economische achterstand, sociale ongelijkheid en politieke onderdrukking een belangrijke rol, maar, zo stelt redacteur Stephen Smith terecht vast: 'If one is looking for a single overwhelming cause of communist revolution, it was war rather than the systemic crisis of capitalism' (blz. 5). Zonder de Eerste Wereldoorlog geen Russische Revolutie, zonder de Tweede Wereldoorlog geen Russische dominantie over Oost-Europa en zonder oorlog geen communistische regimes in China, Vietnam en Korea.

Deze regimes hadden veel overeenkomsten (planeconomie, staatsmonopolie, onderdrukking van het individu) en ze gebruikten geweld om hun positie binnenslands te behouden. Volgens Julia C. Strauss was dat deels te wijten aan omstandigheden: communistische partijen kwamen vaak aan de macht in oorlogstijd en onzekere economische tijden. Van zelfs de meest basale lichamelijke veiligheid was vaak geen sprake meer, en individuele mensenlevens deden er weinig toe. Aan de andere kant moest de 'dictatuur van het proletariaat' er ook voor zorgen, dat (ingebeelde) vijanden uitgeroeid of onderdrukt werden. In de woorden van Strauss: 'The problem that many communist regimes ran into was that freed of legal or social constraints, the vanguard party, convinced of its access to absolute truth, was also free to make catastrophic errors' (blz. 367).

Hoewel het al spoedig duidelijk werd dat het communisme geen vooruitgang

bracht en bijvoorbeeld de Oost-Europese landen ver achterbleven bij Noord- en West-Europa, bleven de leiders tot het einde toe in het systeem geloven. Ook Gorbachov was een gelovig communist, en meende dat het systeem kon worden hervormd. Dat bleek een misvatting, maar het einde van de Koude Oorlog moet wel op zijn conto worden geschreven. Zonder twijfel is Gorbachov – die in eigen land allesbehalve geliefd is, in tegenstelling tot in het Westen – een van de belangrijkste politieke figuren van de laatste dertig jaar, samen met Deng Xiaoping, die China op een koers van markteconomie zette.

Dat het kapitalisme bepaald niet zaligmakend is, heeft de meest recente financiële crisis overduidelijk aangetoond, maar het heeft begrijpelijkerwijs nog niet geleid tot een heropleving van het communistische alternatief, simpelweg omdat het geen alternatief is, in tegenstelling tot de sociaaldemocratie en verzorgingsstaat (volgens sommigen ‘participatiesamenleving’). Het communisme en de plan-economie bleken uitermate geschikt in oorlogstijd: de Sovjet-Unie versloeg in de Tweede Wereldoorlog nazi-Duitsland. In het opvoeren van allerlei poppenkast waren de communisten meesters, de kranten stonden vaak vol van berichten over hoe hoog de productie nu weer was geweest. Tegelijkertijd stonden de ‘kameraden’ van communistische staten in de rij voor voedsel.

Sport was een belangrijk uithangbord van communistische regimes, met name van de Sovjet-Unie en de DDR. Doping speelde bij de opmerkelijke prestaties een doorslaggevende rol, maar Westerse sporters maakten zich daar – zo is de laatste jaren wel gebleken – ook op grote schaal schuldig aan. Vooral het WK voetbal en de Olympische Spelen waren voor communistische landen belangrijk. Groot was in 1974 de euforie in Oost-Duitsland toen de DDR van West-Duitsland won. De Olympische Spelen en het communisme hadden volgens Robert Edelman, Anke Hilbrenner en Susan Brownwell veel gemeen: ze waren allebei internationalistisch, hadden veel aandacht voor lichamelijke prestaties, en de staat speelde een centrale rol. Bovendien: ‘Both were factories of invented traditions and rituals. Both loved a good parade’ (blz. 613). Parades worden nog steeds uitgevoerd op 1 mei. Maar niet meer in Berlijn, zo lang het centrum van de Koude Oorlog. Daar resteert nog slechts een heel klein deel van de Muur. De meest zichtbare erfenis van het communisme zijn de monumenten, de *Ostalgie* (Russische bondmutsen en helmen van de *Nationale Volksarmee* bij de Brandenburger Tor) en de *Trabi*-safari.

Martijn Lak

Universiteit Leiden / De Haagse Hogeschool